

วัดมหาธาตุ

ชื่อแหล่ง วัดมหาธาตุ
ที่ตั้ง ตำบลคลองกระแชง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
เส้นทางเข้าสู่แหล่ง จากศาลากลางมาตามถนนเกษม จนถึงสี่แยกถนนเกษมตัดกับถนนนอกวัดจะอยู่หัวมุมถนน

สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม

สภาพภูมิศาสตร์ ที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเพชรบุรีฝั่งตะวันตก

แหล่งน้ำ แม่น้ำเพชรบุรี

ประวัติ วัดนี้เดิมมีชื่อเรียกว่า *วัดหน้าพระธาตุ วัดพระธาตุ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ* เมื่อ พ.ศ. 2459 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จตรวจคณะสงฆ์ในเพชรบุรีได้ทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกวัดหน้าพระธาตุขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชานานนามว่า *วัดมหาธาตุวรวิหาร*

สำหรับความเป็นมานั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าสร้างขึ้นเมื่อใดและใครเป็นผู้สร้าง จากหลักฐานต่าง ๆ ที่หลงเหลืออยู่บอกได้ว่าเป็นวัดเก่าแก่ที่มีมานานมีการก่อสร้างและซ่อมแซมมาหลายครั้ง

หลักฐานทางด้านโบราณคดี

วัดนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน โดยมีถนนคั่นกลาง ตอนเหนือเป็นเขตพุทธาวาสประกอบด้วยพระปรางค์วิหารคด พระอุโบสถ วิหารหลวง เจดีย์ ศาลาการเปรียญ ตอนใต้เป็นเขตสังฆาวาส

1. *พระศรีรัตนมหาธาตุ* สันนิษฐานว่าเดิมคงเป็นปรางค์แบบอิทธิพลศิลปะขอม ต่อมาถูกซ่อมแซมปฏิสังขรณ์หลายครั้ง จนรูปแบบผิดไปจากเดิม จากประวัติที่พระครูสุวรรณมณี นงสทรธรรมทายาทสังฆวาหะ อดีตเจ้าอาวาส (พ.ศ. 2448-2487) ได้เล่าไว้เมื่อ พ.ศ. 2479 ทำให้ทราบว่าเมื่อถึง พ.ศ. 2406 พระปรางค์ที่ได้หักพังมาแล้ว 2 ครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทรงพระราชทาน พระราชทรัพย์ ให้พระยาสุรินทรฤาไชย ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรีทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระปรางค์ แต่ยังไม่สำเร็จก็หักพังลงมาอีก พระยาสุรินทรฤาไชยได้บูรณะอีกครั้งแต่ยังไม่สำเร็จ จนใน พ.ศ. 2479 พระสุวรรณมณี (โต) ได้บูรณะจนแล้วเสร็จ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในบุษบกกลางคูหา ปรางค์ประธาน เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2497

ลักษณะของปรางค์ฐานชั้นล่างเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมลบมุมก่อด้วยศิลาแลง ช่วงบนก่ออิฐมีบันไดขึ้นสู่องค์ปรางค์ทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 2 บันได บนฐานชั้นฐานเขียงมีพระปรางค์องค์เล็กที่มุมทั้ง 4 และมีบันไดขึ้นสู่เรือนธาตุพระปรางค์ทิศทั้ง 4 องค์ เป็นบันไดข้าง 2 ทาง ขึ้นไปบรรจบกันตรงหน้าช่องทางเข้าสู่คูหาปรางค์ทิศ บนลานต่อจากฐานเขียงชั้นล่างเป็นฐานเขียงอีก 2 ชั้น แล้วเป็นฐานบัวหน้ากระดาน 1 ชั้น เหนือหน้ากระดานชั้นนี้เป็นช่องคูหาปรางค์ทิศ ซึ่งมีท้าวจตุโลกบาลรักษาอยู่หน้าซุ้มคูหา ประจำทิศละ 1 คู่

ช่วงฐานส่วนเดียวกันกับซุ้มคูหานี้ เป็นฐานบัวหน้ากระดานอีก 1 ชั้น ต่อจากนั้นเป็นฐานบัวลูกแก้วย่อมุมไม้ยี่สิบ ตรงส่วนฐานปรางค์ประธาน ส่วนที่ฐานปรางค์ทิศเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ย่อมุมไม้ยี่สิบสองและมีมุขกระสันติดต่อระหว่างปรางค์ประธาน และปรางค์ทิศ ภายในซุ้มจรณะนำประดิษฐานพระพุทธรูปยืนที่ขึ้นเชิงบาตรมีรูปท้าวจตุโลกบาลประจำทั้ง 4 มุม มุมละ 3 องค์ เหนือชั้นเชิงบาตรเป็นชั้นกลีบบน 6 ชั้น ต่อจากนั้นเป็นจอมโมฬี และนภศูล ปรางค์ประธานนี้สูงประมาณ 55 เมตร

ปรางค์ทิศสูง 24 เมตร ตั้งอยู่บนฐานเดียวกับปรางค์ประธาน ส่วนฐานชิดติดต่อกัน ส่วนที่เป็นเรือนธาตุเป็นผนังทับเรียบทั้ง 4 ด้าน และด้านที่ติดกับปรางค์ประธาน เป็นมุขกระสัน ซึ่งเป็นผนังทึบ เช่นกัน ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวหน้ากระดาน ซึ่งประดับปูนปั้นลายประจำกัมพู เหนือลายหน้ากระดานเป็นซุ้มบันแถลงที่มุมชั้นเชิงบาตรทั้ง 4 มุม ประดับด้วยลายปูนปั้น ต่อจากนั้นเป็นชั้นกลีบบน 6 ชั้น ส่วนยอดเป็นจอมโมฬีและนภศูล

ที่หน้ากระดานใต้เรือนธาตุปราสาททิศมีจารึก
 ปราสาททิศเหนือ “ปริโภคเจดีย์ ซ่อมเมื่อ พ.ศ. 2471”
 ปราสาททิศตะวันออก “อุเทศกเจดีย์ ซ่อมเมื่อ พ.ศ. 2471”
 ปราสาททิศใต้ “ธรรมเจดีย์ ซ่อมเมื่อ พ.ศ. 2471”
 ปราสาททิศตะวันตก “ธาตุเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. 2471”

2. ระเบียงคต

ตั้งล้อมรอบองค์ปราสาทเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีประตูกึ่งกลางระเบียงทางด้านทิศเหนือ และทิศใต้ด้านละ 1 ประตู และทางด้านทิศตะวันออกมีประตูอยู่ข้างพระวิหารหลวง ด้านละ 1 ประตู ส่วนด้านทิศตะวันตกไม่มีประตู

ฝาผนังระเบียงคตด้านนอกเป็นผนังทึบทั้ง 4 ด้าน ด้านในเป็นเสาระเบียง 1 แถว มีผนังระหว่างเสาระเบียงโดยตลอด เว้นเฉพาะตรงหน้าช่องประตู และที่มุมเป็นผนังทึบเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปให้หันพระพักตร์ออกทางประตูกับที่มุมระเบียง ผนังระเบียงปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว

หลังคามีลักษณะเป็นหลังคาประธาน 1 ตับ และหลังคาปีกนกลาดลงข้างละ 1 ตับ มุงด้วยกระเบื้องกาบูดินเผาไม่เคลือบ ชายคาทั้ง 2 ชั้น ประดับกระเบื้องเชิงชาย ส่วนที่เป็นมุมและช่องประตูทำหลังคาซ้อน 2 ชั้น มีหน้าบันประดับด้วยลวดลายปูนปั้นงดงาม ลวดลายไม่ซ้ำกัน ดังนี้

เริ่มที่หน้าบันระเบียงคตด้านข้าง ทางด้านทิศใต้ เป็นหน้าบันที่ 1 เรียงเป็นทักษิณาวรรตรอบปราสาท

หน้าบันที่ 1 ส่วนยอดเป็นรูปเทพ ช่วงล่างเป็นครุฑพื้นหลังเป็นลายกระหนกมีอักษรจารึก “พ.อินฟ้าแสง” 64

หน้าบันที่ 2 พระนารายณ์ทรงครุฑยุคนาคยืนบนหลังกาลคาบช่อกระหนก ก้านชด หางโต

หน้าบันที่ 3 ลายกาลประดับลายช่อกนก 3 ตัว พื้นหลังเป็นช่อกระหนกก้านชด ผูกลายออกจากปากกาล

หน้าบันที่ 4 พระนารายณ์ทรงครุฑยุคนาคมีนาคตัวใหญ่ประดับ ล้อมรอบด้วยกระหนกเครือเถา

หน้าบันที่ 5 พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณพื้นหลังเป็นกระหนกเครือเถา

หน้าบันที่ 6 ลายนกแก้วคู่ พื้นหลังเป็นลายกระหนกเครือเถาผูกลายออกจากปากกาล

หน้าบันที่ 7 ลายเครือเถาดอกพุดตาลใบเทศ ประดับเครื่องถ้วยเป็นกลางกลีบดอกพุดตาล

หน้าบันที่ 8 ลายกระหนกก้านชดหางโต ลายกลางหน้าบันชำรุด ผูกช่อกระหนกออกจากปากกาล

หน้าบันที่ 9 ลายเทพธิดา พื้นหลังเป็นกระหนก ก้านชด ดอกพุดตาลใบเทศ

หน้าบันที่ 10 ลายเครือเถา ดอกพุดตาลใบเทศ ลายกลางหน้าบันชำรุดหลุดไป

หน้าบันที่ 11 ลายเทพนม พื้นหลังเป็นลายกระหนกเครือเถา

หน้าบันที่ 12 ลายหน้ามนุษย์ ตอนบนเป็นเทพครึ่งองค์พื้นหลังเป็นลายพันธุ์พฤกษา ดอกพุดตาลใบเทศ

หน้าบันที่ 13 ลายกอบใบเฟิร์น พื้นหลังเป็นลายก้านชดเครือเถา กรอบซุ้มหน้าบันเป็นตัวล้ายอง 2 ชั้น

ยอดหน้าบันชั้นบนเป็นนาค ชั้นล่างเป็นกุ่มภณห์

พระพุทธรูปในระเบียงคตประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีเป็นแท่นยาวไปตลอดฝาผนังระเบียงที่มุมระเบียงทำเป็นห้องคูหา มุมละ 2 คูหา เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ประจำมุมทั้ง 4 มุม มุมละ 2 องค์และที่กลางผนังด้านทิศตะวันตก ซึ่งน่าจะเป็นช่องประตูแต่กลับเป็นห้องคูหาประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ 2 องค์ หันพระพักตร์เข้าหากัน และที่กลางระเบียงคตด้านทิศเหนือและทิศใต้ ตรงข้ามกับช่องประตูระเบียง ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหญ่ เช่นเดียวกับพระพุทธรูปที่มุม นอกจากพระพุทธรูปใหญ่ที่มุมและกลางระเบียงดังกล่าวแล้วส่วนของระเบียงที่เหลืออยู่ทั้งหมดประดิษฐานพระพุทธรูปรายไปตลอดระเบียง รวมทั้งสิ้น 193 องค์ เป็นของใหม่นำมาประดิษฐานเพิ่ม 4 องค์

พระพุทธรูปของเดิมส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลายมีพุทธลักษณะงดงามส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย นอกจากนั้นมีปางสมาธิ และปางป่าเลไลย์ กับมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่องพระมหากษัตริย์ อีกจำนวนมากด้วย

3. วิหารหลวง

เป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูน ขนาด 7 ห้อง มีฟาโลด้านหน้าและหลัง ต่อมาฟาโลนี้ได้รับการบูรณะแก้แบบฟาโลด้านหน้าเป็นฟาโลมีหน้าจั่วโปร่งมีเครื่องลำยอง ฟาโลด้านหลังเคยชำรุดเพราะยอดพระปราสาทหักลงทับท้ายวิหารพังลงด้วย การบูรณะได้แก้แบบฟาโลด้านหลังวิหารเป็นมุข

หลังคาเป็นหลังคาซ้อน 1 ชั้น เห็นได้ทางด้านหน้าเข้าใจว่าข้างหลังคงเป็นแบบเดียวกัน ปัจจุบันข้างหลังไม่มีหลังคาซ้อน ทางด้านข้างมีหลังคาปีกนกลาดลงจากหลังคาในประธาน และหลังคาซ้อนต่อลงมาอีก 2 ตับ กระเบื้องหลังคาเดิมน่าจะเป็นกระเบื้องกาบู่ ปัจจุบันมุงกระเบื้องเกล็ดเต่าเคลือบสี

หน้าบันประดับด้วยลวดลายปูนปั้นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑยุดนาค มีพญาวรรณแบกอยู่อีกชั้นหนึ่งพื้นหลังเป็นลายกระหนกก้านขด ดอกช่อลายหางโตเป็นรูปครุฑ ยักษ์ นาค ตอนบนมีรูปหน้ากาลและส่วนยอดของหน้าบันเป็นรูปพุ่ม ตัวลำยองเป็นรูปมกรลายเทพนมต่อเป็นช่อง ๆ หางหงส์เป็นรูปกิริพนมระหว่างใบระกามีรูปหัวเทพแห่งนาค ช่อฟ้าเป็นรูปเทพนม แผงแรคอสองทางด้านทิศใต้ เป็นรูปกิริพนมเหนือเป็นรูปยักษ์มีหางเป็นไก่อ่าล้างพ้อนรำ

ฝาผนังด้านนอกมีเสาอิงด้านละ 8 ต้น หัวเสาเป็นปูนปั้นรูปบัวแฉกมีกรวยเชิงใต้บัวระหว่างเสามีซุ้มหน้าต่างจำนวน 6 ซุ้ม ส่วนห้องที่ 7 เป็นห้องท้ายวิหาร ประดิษฐานพระประธานเป็นผนังทับ ไม่มีช่องหน้าต่าง ผนังด้านหน้าและหลังมีประตูด้านละ 2 ประตู ซุ้มประตูและหน้าต่างเป็นปูนปั้น รูปซุ้มบันแถลง 2 ชั้นรูปช่อฟ้า และหางหงส์เป็นรูปประติมากรรมแบบต่าง ๆ เช่น ยักษ์ ครุฑ นาค สัตว์หิมพานต์ ลายหน้าบันแถลงเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา บางช่องมีรูปประติมากรรมเป็นภาพสัตว์หิมพานต์ประกอบอยู่ด้วย (ปูนปั้นซุ้มประตูหน้าต่าง และบัวหัวเสาเป็นของเดิม ฝีมือหลวงกัลมาภรณ์ ต่อมาได้บูรณะปั้น ซ่อมแซม ส่วนที่ชำรุด) มุขฟาโลหน้าวิหารได้รับการแก้ไขเป็นฟาโลโถงมีช่องประตู 3 ด้าน เสากรอบประตูประดับยอดเสาด้วยปูนปั้นรูปเทพต่าง ๆ ได้แก่ พระวิศณุกรรม พระคเณศวร์ พระนารายณ์ พระลักษมี ในฟาโล เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปลีลาปางประทานพร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จทรงเททองหล่อขึ้นเมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2508 และที่ฝาผนัง หลังพระพุทธรูปองค์นี้มีจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพพระพุทธรูป และพระอัครสาวกประทับยืนปางประทานพร เรียกกันว่า “พระฉาย” เดิมเป็นฝีมือพระอาจารย์ฤทธิ ต่อมาถูกเขียนสีทับภาพเดิม

ฝาผนังมุขตอนใกล้มุขทั้ง 2 ด้าน มีช่องซุ้มจรณะนำ ประดิษฐานประติมากรรม ช่องละ 1 องค์ ซุ้มทางด้านทิศใต้เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ปางสมาธิ เรียกกันว่า “หลวงพ่อบึงสา” เดิมอยู่ที่พระเจดีย์รายองค์หน้า ปัจจุบันรื้อไปแล้ว ซุ้มทางด้านทิศเหนือเป็นประติมากรรมปูนปั้นขัดสมาธิใส่หมวกจีนเรียกว่า หลวงพ่อบึงสา เดิมอยู่ที่แท่นโค่นต้นโพธิ์

ภายในวิหารมีพระพุทธรูปประดิษฐานบนฐานชุกชี 5 องค์ พระอัครสาวก และพระพุทธรูปอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

พระประธานเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องมหากษัตริย์ ปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยา บูรณะครั้งล่าสุด เมื่อ พ.ศ. 2505

ด้านหน้าพระประธานยังมีพระพุทธรูปปางมารวิชัย ตั้งเรียงลดหลั่นอีก 2 องค์ด้านข้าง มีพระอัครสาวก พระพุทธรูปปางมารวิชัย อีก 2 องค์

ด้านหน้ายังมีพระพุทธรูปและรูปหล่ออดีตเจ้าอาวาสวัดสำคัญ ๆ ในเพชรบุรี

ตอนหน้าของฐานชุกชีมีหินสลักรูปธรรมจักรและกวางหมอบ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เมตร จำหลักลายเพียงด้านเดียวได้มาจากวัดค้างคาว (ร้าง)

พื้นวิหารปูนด้วยหินอ่อน ส่วนที่เชิงผนังบุด้วยหินอ่อนสีดำ จากพื้นสูงขึ้นไป 1.20 เมตรเหนือแนวหินอ่อนขึ้นไปจนถึงเพดานมีจิตรกรรมส่วนที่ชื่อ เพดาน และฝ้าปีกนกทาสีแดง

ผนังด้านหน้าพระประธาน ระหว่างช่องประตูเป็นภาพพุทธประวัติ

ผนังด้านข้างทางทิศเหนือ ตอนบนสุดเขียนลายเส้นลวดลูกฟักก้ามปู ถัดลงมาเขียนเทพชุมนุม 3 ชั้น ชั้นละ 29 องค์ แต่ละชั้นมีลายเส้นลวดก้นแบ่งระดับ และระหว่างองค์เทพมีพัดกั้น ตรงลายลูกฟักที่เส้นลวดเขียนชื่อผู้บริจาคเงินไว้ทุกช่อง

ระหว่างช่องหน้าต่างแบ่งผนังออกเป็น 7 ห้อง เขียนทศชาติชาดก

ผนังด้านทิศใต้ จัดแบ่งผนังแบบเดียวกับด้านทิศเหนือและเขียนภาพคล้ายกันแต่จำนวนเทพชุมนุมแต่ละชั้นมีน้อยกว่าที่ผนังด้านนี้มีเทพชั้นละ 27 องค์ ลักษณะอื่น ๆ เหมือนกันส่วนระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องทศชาดก

มีจารึกระบุชื่อผู้เขียนภาพปีที่เขียนภาพ และผู้สมทบทุนในการสร้างที่ผนังด้านหน้าและผนังทางด้านทิศใต้ ผู้เขียนได้แก่ ครูพิน อินฟ้าแสง ครูเลิศ พ่วงพระเดช ครูหวน ตาละวันนา (เขียนเป็นภาพเหมือนใบหน้าของตนเอง ไว้ที่รูปฤาษีตนหนึ่ง) เขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2465-2466 แต่มีประวัติว่าภาพจิตรกรรมในวิหารหลวงนี้มีมาแต่เดิม เมื่อบูรณะวิหารหลวงได้ทำน้ำปูนขาวทับภาพเดิมไว้ยังพอมองเห็นราง ๆ ครูพินจึงร่างภาพขึ้นใหม่ตามแบบของเดิมซึ่งอาจเขียนขึ้นในสมัยอยุธยา เนื่องจากมีรูปแบบเป็นแบบที่นิยมเขียนในสมัยอยุธยาตอนปลายได้แก่ การเขียนภาพขุ้มเรือนแก้วหลังองค์พระประธาน

มุขหลังวิหารหลวง ปัจจุบันเป็นมุขพาไลเช่นเดียวกับด้านหน้าวิหาร ภายในมุขมีฐานชุกชีปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกบนฐานชุกชีเป็นบุษบก 3 ยอด เสาและพนักระหว่างเสาเป็นแบบโบราณส่วนเครื่องยอดรูปบุษบก 3 ยอดนั้นซ่อมขึ้นใหม่

ส่วนที่เป็นฐานช่วงล่างซุ้มมีฐานปูนสีเมนต์เป็นฐานเชิงซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้นหุ้มทับฐานชุกชีเดิมไว้บนฐานเชิงทั้ง 3 ชั้น และในบุษบกประดิษฐานพระพุทธรูปจำนวนมาก เดิมเป็นพระพุทธรูปที่เก็บรักษาไว้ในที่ต่าง ๆ ทางวัดจึงได้นำมารวบรวมรักษาไว้ที่มุขหลังวิหารหลวงนี้ รวม 20 องค์ และจัดเป็นที่รวบรวมโบราณวัตถุที่สำคัญของวัดมหาธาตุ เช่น พระบฏ พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ รอยพระพุทธรูป เครื่องถ้วยไทยและจีน ประติมากรรมต่าง ๆ ตุ๊กตา เป็นต้น

4. อุโบสถ

เป็นอาคารทรงไทย ก่ออิฐถือปูนขนาด 7 ห้อง มีพาไลด้านหน้า ด้านหลังเป็นผนังทึบ ฝาदानนอกมีเสาอิง ดันละ 8 ต้น หัวเสาประดับลวดลายปูนปั้นรูปบัวแวงมีกรวยเชิง มีหน้าต่างด้านละ 5 ช่อง ส่วนห้องที่ 1 และห้องที่ 7 เป็นผนังทึบไม่มีหน้าต่าง ที่ผนังด้านทิศใต้ ตรงห้องที่ 5 เป็นช่องประตูแทนหน้าต่าง ขุ้มประตูและหน้าต่างประดับลวดลายปูนปั้นเป็นรูปขุ้มบันแถลงซ้อน 2 ชั้น ในขุ้มเป็นรูปเทพพื่อนรำ ผนังหลังเป็นลายพรรณพฤกษา ส่วนขุ้มประตูที่ผนังด้านทิศใต้เป็นรูปเทพถือช่อดอกไม้ (เหมือนที่ขุ้มประตูด้านหน้า)

หลังคาเป็นหลังคาในประธาน 1 ชั้น และหลังคาซ้อนทางด้านหน้าและหลังอีกด้านละ 1 ชั้นมีหลังคาปีกนกลาดลงทั้งตอนหลังคาประธานและหลังคาซ้อนกันอีก 2 ตับ เดิมคงมุงด้วยกระเบื้องกาบ ปัจจุบันเป็นกระเบื้องเกล็ดเต่าเคลือบสี หน้าบันประดับลวดลายปูนปั้น ด้านหน้าเป็นภาพจับพระรามกับทศกัณฐ์ ผนังหลังเป็นลายพันธุ์พฤกษา แผงแรคอสองเป็นตัวหงา 2 ตัว หันหน้าเข้าหากัน ตรงกลางเป็นลูกแก้วหน้าบัน ด้านหลังเป็นลายพันธุ์พฤกษา ผูกลายเป็นก้านต่อดอกช่อซ้อน ตอนบนแผงแรคอสองเป็นลายก้านช่อดอกช่อเป็นเทพพื่อนรำ เครื่องล่ายองเป็นปูนปั้น ซ่อฟ้าเป็นครุฑพนมทั้ง 2 ชั้น หางหงส์เป็นเทพนม

ที่พาไลด้านหน้าอุโบสถเป็นพาไลโถงประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายแดงสลักปางมารวิชัย ตรงกลาง 1 องค์ (ได้จากวัดนวก ไกล้วัดพระรูป อำเภอเมือง) และมุมด้านทิศเหนืออีก 1 องค์ ส่วนที่มุมด้านทิศใต้เป็นพระพุทธรูปปูนปั้น และเบื้องหลังพระพุทธรูปองค์กลางประดิษฐานพระพุทธรูปนาครก 1 องค์

ภายในอุโบสถประดิษฐานพระประธาน ปางมารวิชัย ฝาผนังภายในอุโบสถ ทาสีขาวเรียบตลอดทั้งหลัง

ลานประทักษิณรอบอุโบสถ มีซุ้มเสมารูปกุฎฐานสิงห์ เ समाเป็นหินทรายแดงสลักลวดลายพันธุ์พฤกษา ประกอบภาพประติมากรรมตรงกลาง ตั้งซ้อนเป็นเสมาคู่ นอกแนวซุ้มเสมาเป็นกำแพงแก้วล้อมรอบแต่เป็นกำแพงแบบใหม่

5. **เจดีย์ราย** จำนวน 3 องค์ ตั้งอยู่ด้านหน้าอุโบสถเรียงกันเป็นแถวหน้ากระดานห่างจากอุโบสถประมาณ 5 เมตร มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานสูงเหมือนกันทั้ง 3 องค์ ได้รับการบูรณะแล้ว ทำให้รูปแบบเปลี่ยนไปบ้างเล็กน้อย ดังนี้

เจดีย์องค์กลาง เป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานทรงสูงฐานชั้นล่างเป็นฐานเขียง 6 เหลี่ยม ถัดขึ้นไปเป็นบัวปากระฆัง องค์ระฆังทรงสูง เหนือองค์ระฆังมีมัลลกะ และมีบัวกลุ่ม 8 ชั้น บัวแวง ปลี ลูกแก้ว และเม็ดน้ำค้าง

เจดีย์องค์ทางทิศเหนือ มีลักษณะและขนาดใกล้เคียงกับองค์กลาง จะต่างกันที่เหนือองค์ระฆังไม่มีมัลลกะ มีบัวกลุ่ม 7 ชั้น และปลียอดไม่มีลูกแก้ว

เจดีย์องค์ทางทิศใต้ ส่วนฐานมีลักษณะคล้ายกัน แต่องค์ระฆังทำเป็นริ้วกลีบมะเฟือง เหนือองค์ระฆังมีปลีลึงค์ บัวผลละมี และบัวกลุ่ม 9 ชั้น บัวแวง ลูกแก้ว ปลียอด เม็ดน้ำค้าง

6. วิหารน้อย และพระพุทธรูป

วิหารน้อยในวัดมหาธาตุเดิมมี 2 หลัง ตั้งอยู่ระหว่างอุโบสถกับวิหารหลวงดังที่ปรากฏในปัจจุบัน 1 หลัง และอีกหลังหนึ่งเคยตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวิหารหลวงได้รื้อไปแล้ว และได้ขลอพระพุทธรูปเรียกกันว่า หลวงพ่ออุทอง ซึ่งเป็นพระประธานในวิหารน้อยนั้นมาประดิษฐานไว้ที่หน้ามุขวิหารน้อยข้างวิหารหลวง และพระพุทธรูปหินทรายแดงจำหลักองค์หนึ่งเคยประดิษฐานอยู่ในวิหารน้อยร่วมกับหลวงพ่ออุทอง ได้ขลอมาประดิษฐานที่มุขหน้าอุโบสถ

ลักษณะของวิหารน้อยเป็นอาคารทรงไทยก่ออิฐถือปูน ขนาด 3 ห้อง ฐานอ่อนโค้งมากมีประตูด้านหน้า 1 ประตู ด้านหลังเป็นผนังทึบ และมีหน้าต่างที่ห้องที่ 2 ด้านละ 1 ช่อง ตอนหน้ามีมุขซึ่งได้รับการบูรณะและต่อส่วนมุขเพิ่มออกมาอีกห้องหนึ่งเพื่อประดิษฐานหลวงพ่ออุทอง

หลังคาเป็นหลังคาประธาน 1 ชั้น และปีกนกข้างละ 1 ตับ มุงด้วยกระเบื้องกาบ หน้านับด้านหน้าเป็นรูปเทพทรงพระขรรค์ ประทับอยู่ในวิหารรูปเรือนแก้ว 3 ช่อง ประดับด้วยลายกนกแฝงแรคอสองมีรูปเครื่องกระเบื้องเงินอยู่ตรงกลาง ด้านข้างทั้ง 2 ด้าน เป็นลายกนกก้านขด รูปยักษ์พนมหน้าบันด้านล่างเป็นรูปเทพทรงสิงห์พื้นหลังเป็นลายกนก แฝงแรคอสองเป็นลายดวงดารายอยู่ในวงกลม

ผนังด้านนอกมีเสาอิงด้านละ 4 ต้น หัวเสาเป็นปูนปั้นรูปบัวแวงมีกรวยเกริง ซุ้มหน้าต่างเป็นปูนปั้นแบบซุ้มจระนำยอดโค้งแหลม 2 ชั้น (ซำรอด) ส่วนซุ้มทางด้านทิศใต้เป็นซุ้มเรือนแก้ว (ซำรอด) ซุ้มประตูเป็นซุ้มเรือนแก้วซ้อน 2 ชั้น ภายในกรอบซุ้มทั้ง 2 ชั้น ประดับลายปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษา ใต้ลายหน้ากระดานกระจิงฐานพระมีลายรวงผึ้งมีประตูด้านข้างของส่วนที่เป็นมุขด้านละ 1 ประตู ด้านหน้าเปิดโล่ง ที่ช่องประตูด้านข้างทั้ง 2 ช่อง ประดับลายปูนปั้นคล้ายของเดิม

7. เจดีย์ยอดพรหมพักตร์ จำนวน 2 องค์

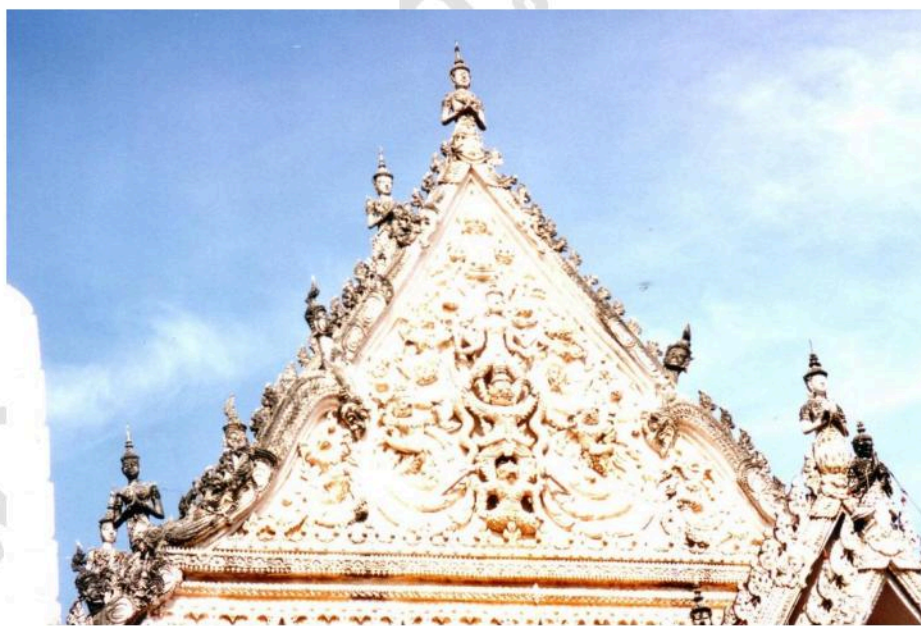
เจดีย์ยอดพรหมพักตร์ (หลังพระอุโบสถ) เจดีย์องค์นี้ได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2449 มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังฐานทรงสูง ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์แปดเหลี่ยม ท้องไม้สูง ถัดขึ้นไปเป็นฐานหน้ากระดานและฐานสิงห์ ฐานเชิงเชิงบาตรทรงสูงและเป็นหน้ากระดาน ต่อจากนั้นขึ้นไปเป็นซุ้มจระนำ 8 ทิศ ภายในซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เหนือซุ้มจระนำเป็นชั้นกลีบบัวปากระฆัง องค์ระฆังเหลือองค์ระฆังมีมัลลกะถัดขึ้นไปเป็นหน้าพรหมพักตร์มีบัวกลุ่ม 8 ชั้น บัวแวง ปลี ลูกแก้ว ปลียอด และเม็ดน้ำค้าง

เจดีย์ยอดพรหมพักตร์ (ทิศเหนือเขต พุทธาวาส) ว่ากันว่าเจดีย์องค์นี้สร้างทับบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ของวัดมหาธาตุ (สร้างราว พ.ศ. 2445) มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังมีฐานทรงสูง ตอนล่างเป็นฐานประทักษิณย่อมุมไม้สิบสอง มีบันไดทางทิศใต้มีพนักฐานประทักษิณ ซึ่งมีเสาเป็นระยะ หัวเสาเป็นหัวเม็ดทรงมัน ถัดขึ้นไปเป็นฐานสิงห์ฐานบัวหน้ากระดาน ฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ชั้นซุ้มจระนำ ช่วงล่างเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ตอนบน

ภาพประกอบ :

พระปรางค์ วัดมหาธาตุ ได้รับการบูรณะมาโดยตลอด

หน้าบันวิหารหลวง วัดมหาธาตุ ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นรูปนารายณ์ทรงครุฑยุคนาค มีพญาวานรแบกอยู่อีกชั้นหนึ่ง

พระประธานและพระพุทธรูปในวิหารหลวงวัดมหาธาตุ
พระประธานเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องมหากักรพรรดิ
ปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหาร ด้านหลังพระประธาน

ภาพพุทธประวัติบนผนังด้านหน้าพระประธาน

ภาพจิตรกรรมบนผนังด้านข้างเป็นภาพเทพชุมนุม ตอนล่างเป็นภาพทศชาดก ฝีมือช่างเมืองเพชรบุรี
เขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2465 - 2466

พระพุทธรูปประดิษฐานภายในระเบียงคดรวมทั้งสิ้น 193 องค์ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนปลาย

วิหารน้อย ฐานอ่อนโค้งแบบนิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย

หน้าบ้านด้านหลัง (ทิศตะวันตก) ประดับลวดลายปูนปั้นรูปเทพทรงสิงห์ ลวดลายละเอียดงดงาม

พระประธานประดิษฐานอยู่ภายในมุขที่ต่อยื่นออกมาจากวิหารน้อย

ซุ้มหน้าต่างปูนปั้นวิหารน้อย

หน้าบ้านด้านหน้า (ทิศตะวันออกอุโบสถ ประดับลวดลายปูนปั้น เป็นภาพจับพระรามกับ
ทศกัณฐ์ ถัดลงมาเป็นภาพตัวเหราหันหน้าเข้าหากัน

หน้าบ้านด้านทิศตะวันตกอุโบสถ ประดับลายปูนปั้น ลายพรรณพฤกษา
ด้านล่างเป็นลายก้านชดออกช่อเป็นเทพพ่อนรำ

ซุ้มหน้าต่างอุโบสถ ประดับลวดลายปูนปั้น

เสมา วัดมหาธาตุเพชรบุรี เป็นเสมาหินทรายแดง สลักลายก้านขดลายพรรณพฤกษา ประกอบภาพ หนากาล บุคคล เป็นต้น

เสมาวัดมหาธาตุ เป็นเสมาคู่
ด้านหลังไม้สลักลวดลาย

เจดีย์รายหน้าอุโบสถ วัดมหาธาตุ มีทั้งหมด 3 องค์
เป็นเจดีย์ทรงกลม ได้รับการบูรณะแล้ว

เจดีย์ยอดพรหมพักตร์ (หลังอุโบสถ) เป็นของเดิม
ได้รับการบูรณะครั้งใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2449

ซุ้มหน้าประตูหน้าวัดมหาธาตุ ประดับลวดลายปูนปั้น
เป็นเรื่องพุทธประวัติ ซ่อมแซมจากของเดิม